Дубовик Ольга Юхимівна,
кандидатка економічних наук,
доцентка кафедри фінансів;
Пак Аліна Олегівна,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
факультет фінансів та банківської справи;
Одеський національний економічний університет

ФІСКАЛЬНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ПОДАТКУ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ В УКРАЇНІ

Податок на додану вартість займає провідне місце у податковій системі України, забезпечуючи стабільні бюджетні надходження. Серед головних переваг ПДВ варто відзначити широку податкову базу, нейтральність щодо кількості етапів виробництва та обігу товарів, а також відсутність впливу на вибір між споживанням і заощадженням.

Водночас ПДВ має низку суттєвих недоліків, зумовлених недоліками національних систем оподаткування. Зокрема, серед основних проблем можна виокремити складність адміністрування податку, значні можливості для ухилення від його сплати, особливо за умов нестабільного нормативно-правового регулювання, затримки з бюджетним відшкодуванням, а також негативний вплив на розвиток високотехнологічних та інноваційних галузей економіки. Фіскальна ефективність сучасного ПДВ залежить від стану економіки, рівня її тіньового сектору, ефективності адміністрування та рівня податкової дисципліни платників. У країнах з низьким рівнем ухилення від податків ПДВ є найнадійнішим і найстабільнішим джерелом доходів бюджету.

Сучасна ситуація з рівнем фіскальної ефективності ПДВ характеризується суттєвим зниженням питомої ваги цього податку в доходах державного бюджету України та ВВП (табл. 1). Якщо у 2021 р. ПДВ становив 41,4 % доходів держбюджету та 9,8 % ВВП країни, то по результатах наступного року ми спостерігаємо його різкий спад через повномасштабне вторгнення окупантів на українські території, введення воєнного стану в країні, припинення або скорочення операцій у всіх сферах економіки, відтоку населення з країни та різке зниження купівельного попиту на широке коло товарів та послуг, які оподатковуються ПДВ.

Також фіскальна ефективність ПДВ в Україні залишається обмеженою через поширення тіньової економіки. Так, якщо у 2021 р. частка тіньової економіки склала 32 % ВВП, то по підсумках 2024 р. вона підвищилася до 40 %. тоді як у деяких багатих країнах розміри тіньової економіки оцінюють лише у 5- 6% ВВП [2]. Найбільші втрати бюджету спричиняють «скрутки» ПДВ, які генерують 50-60 млрд. грн. ухилень і завдають збитків на 10-12 млрд. грн. Серйозною проблемою є також використання фіктивного податкового кредиту

(втрати 5-7 млрд. грн.), заниження обсягів операцій (1-1,5 млрд. грн.), схеми з використанням «сірого» імпорту і контрабанди (25-70 млрд. грн.) [3].

Таблиця 1

Фіскальна значимість ПДВ у 2020-2024 рр.

Показники	2020	2021	2022	2023	2024
Фактичні надходження ПДВ, млн. грн.	400 599	536 488	467 001	580 824	734 454
ВВП, млн. грн.	4194102	5459574	5191028	6537825	7658659
Доходи держбюджету, млн. грн.	1076017	1296853	1787396	2671998	3122713
Фіскальна значимість ПДВ, у %					
- до ВВП	9,6	9,8	9,0	8,9	9,6
- до доходів держбюджету	37,2	41,4	26,1	21,7	23,5

Джерело: розраховано авторами за даними [1]

Фіскальна ефективність ПДВ в Україні обмежена високою залежністю від імпортної компоненти, що робить бюджет вразливим до зовнішніх шоків. У 2022 році, через збройний конфлікт з РФ та економічну кризу, імпорт значно скоротився, що зменшило надходження ПДВ на 127,3 млрд. грн. [1].

За рівнем фіскальної значимості ПДВ Україну можна порівняти з такими європейськими державами як Данія (ПДВ складає 9,3 % ВВП), Естонія (9,1 %), Латвія (9,5 %). В інших країнах цей рівень значно менший: Німеччина – 5,0 %, Іспанія – 6,7 %, Румунія – 6,8 % тощо. На відміну від вітчизняної системи оподаткування споживання, механізм ПДВ у країнах Європи виконує не лише фіскальну функцію, а й відіграє ключову роль у регулюванні ринку. Він сприяє створенню рівних умов конкуренції для суб'єктів господарювання, забезпечує прозорість економічних процесів та гармонізує податкову політику в межах ЄС. Такий підхід дозволяє мінімізувати податкові ризики, стимулювати розвиток підприємництва та сприяти інтеграції національних економік у єдиний європейський простір.

Задля підвищення фіскальної ефективності ПДВ у нашій країні вважаємо за доцільне більш широке впровадження системи обміну інформацією не тільки в Україні, але і за її межами з державами-партнерами; наближення нормотворчих процесів до прогресивних тенденцій в ЄС; гармонізацію законодавства в межах Угоди про асоціацію; подальше вдосконалення системи адміністрування ПДВ.

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: https://www.mof.gov.ua/uk/

2. Муравський А. Яка частка економіки України знаходиться у тіні – дослідження. *Економічна правда.* 21.05.2025. URL: https://epravda.com.ua/biznes/yaka-chastka-ekonomiki-ukrajini-znahoditsya-u-tini-doslidzhennya-806960/

3. Дубровський В. Рейтинг схем ухилення від податків: на чому український бюджет «витрачає» найбільше. *Вокс Україна*. URL: https://voxukraine.org/rejting-shem-uhilennya-vid-podatkiv-ina-chomu-ukrayinskij-byudzhet-vtrachaye-najbilshe

Єгоров Ігор Юрійович,
член-кореспондент НАН України, доктор економічних наук, професор,
завідувач відділом інноваційної політики;
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»;
завідувач Офісу оцінювання діяльності наукових установ НАН України;
ДУ «Центр оцінювання діяльності наукових установ та
наукового забезпечення розвитку регіонів України НАН України»

УДОСКОНАЛЕННЯ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЦІЛЬОВИХ ЗНАЧЕНЬ КІЛЬКІСНИХ ПОКАЗНИКІВ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОЇ НАУКИ

Стало загальним твердженням, що наука в Україні фінансується недостатньо. З цим важко дискутувати, але підґрунтям для перетворень потрібен стати неупереджений аналіз практики використання відповідної статистики та відмова від занадто високих очікувань у найближчий перспективі. На жаль, численні пропозиції щодо внесення змін в окремі законодавчі акти та перегляд підходів до статистики витрат на дослідження і розробки (далі – ДіР) відповідно до міжнародних стандартів залишаються без адекватної реакції. Так, в останній версії Закону «Про наукову та науково-технічну діяльність» записано, що на науку має виділятися 1,7% ВВП з державного бюджету. Водночас у країнах ЄС відповідний цільовий показник витрат становить 1%. У 2023 році лише одна країна – Австрія перевищила це значення. У Сполучених Штатах Америки, наприклад, відповідний показник фінансування ДіР з бюджету становить 0,63% ВВП (2022).

Важливим та актуальним для України стає необхідність виправити недоречну цифру, яка існує у вітчизняному законодавстві з 1990х років. Тридцять років тому це було деякою мірою виправдано завдяки двом аргументам: по-перше, було намагання наблизитися до значень відповідного показника радянських часів і загальмувати негативні процеси у сфері науки; по-друге, переважна більшість витрат асоціювалася із держаним бюджетом. У сучасному світі більша частина витрат на ДіР у розвинених країнах фінансується